

פרשת בראשית

פניני וחידושי אור החיים הק'

פתיחת דברי רבינו לפירושו לתורה

בעזר יוצר אורה. אבאר פירוש התורה. ליחד שמו הנורא. אשר עשאני מראשית. ויעצני וקראני ראשית. לעסוק בנועם ראשית. אתחיל לבאר ספר בראשית: נפתחו השמים ואראה מראות אלהים, בורא קצות הארץ, ואתבונן במה שהורשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירוני ממזרח של תורה:

אין הקדוש ברוך הוא מעלים גדולותיו בשביל השוטים

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים וְגו' (א, א). ואל יקשה בעיניך למה כתבה התורה עיקר הבריאה בדרך זה, ולא כתבה בפירוש 'ברא ה' המים והעפר והאש והרוח', שבזה לא יהיה איש נבוב ילבב. דע כי התורה תודיע ותשמיע כל נסתר, וחפץ ה' להודיע כח מעשיו לעמו והודיענו סדר הבריאה ואופנה, וכי הוא האל הגבור הנאזר בגבורה ברא בדיבור אחד כל יש וכל הווה, וחפץ ה' להודיע לידידיו כח מעשיו, ולא ימוע טוב זה בשביל השוטים הטועים:

השמש והירח היו צריכים שיהיה לשמש ביום

וַיְבָרֵךְ בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה (א, ח). עוד נראה בהעיר עוד, אומרו **להבדיל בין היום ובין הלילה**, אם המאורות שיום הם, ואחד ישמש ביום ואחד ישמש בלילה, במה יזכר לילה מיום, כיון שלילה כיום יאיר:

בשבת משתלשל השפע לשבת הימים

וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגו' (ב, ג). ולמה שפירש בזוהר (ח"ב פת): כי ביום השבת משתלשל השפע של כל ששת ימי המעשה, יכין על זה אומרו **ויברך**, כי בו צוה ה' את הברכה לחיות העולמות:

גן העדן לא נברא אלא לאדם שלא פגם

וַיִּשְׁעַ יְיָ אֱלֹהִים גֶּן עֵדֶן וְגו' (ב, ח). לזה הודיע ה' חסדו כי הגן לאדם בראו, ועודנו עומד לאדם הידיד לקונו, ואין לשום נברא חלק בגן זולת אדם אשר לא פגם דיוקנו וצלמו:

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תָהוֹ וְבָהוּ וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ כִּי טֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַחָשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאָרֶץ יוֹם וְלַחָשֶׁךְ קֵרָא לַיְלָה וַיְהי עֶרֶב וַיְהי בֹקֶר יוֹם אֶחָד: (בראשית א, א-ה)

כל העולם לא נברא אלא בשביל התורה ועמליה

ה ודרך רמז, רבותינו ז"ל דרשו (ב"ר א א) תיבת **בראשית** סיכוי ברוך הוא לומר 'בשכיל תורה שנקראת ראשית', ופירוש ב"ת של **בראשית** היא ב"ת הסיבה, ומעתה מי שזכה בתורה זכה בכל העולם, ומי שלא זכה בתורה אין לו ליהנות מן העולם עד מדרג כף רגל, זולת אם ישמש הכשר עמליה. וגם אמרו (ויק"ר לו ד) 'בשכיל ישראל שנקראו ראשית דכתיב (ירמיה ב ג) ראשית קצונותיה', ואין מאמרם זה מכחיש הראשון, כי טעם ענמו שנקראו ישראל ראשית, הוא ללד קבלתם התורה, ובה נבדלו לשם ולתהלה מהעמים. וגם אמרו (ב"ר יב ט) בשכיל אברהם ובשכיל יעקב (ויק"ר שס), והכל הולך לטעם הראשון עקב אשר שָׁמַע אֲבִרְהָם וְגו' (ולאן כו ה). גם אמרו (זוהר הקדמה יא): בשכיל יראה שנקראת ראשית דכתיב (תהלים קיא י) ראשית חקמה יראת יי, כי הוא זה גם כן יסוד התורה כי 'אם אין חכמה אין יראה' (אבות פ"ג מ"ז), ואם אין יראה ה' אין תורה (ראה שבת לא:). כי הוא אור נחמד לתורה:

יראת הרוממות ע"י ההתבוננות במעשה שמים

ז עוד תפרש ב"ת של בראשית על דרך אומרים ז"ל (הקדמות תקו"ז ה): כי שני אופני יראה ה', הם, האחת היא יראה העונש, והב' היא יראה הרוממות, וזו יראה פנימית ומעולה מהראשונה. והוא שרמז באות ב"ת ראשית, כי שתי יראות הכין ה' לקיום העולם, ורמז אופן שניהם, הא' רמזה בתיבת **אלהים**, כי היא יראה הדין בקומו למשפט, והב' רמזה באומרו **את השמים ואת הארץ**, והוא על דרך אומרו (תהלים ח ד) **פִּי אֲרָאָה שְׁמִיָּהּ וְגו'**, ואמרו ז"ל (זהר ח"א א:). כי יראה הרוממות תכנס בלכ משכיל, בהציטו בהתבוננות במעשה שמים וארץ מה גדלו מעשי ה', תתלהב הנפש וירא מגדולתו יתברך שמו:

מעלות הירא שמים

ח עוד ירמוז **בראשית** על דרך אומרו (ישעי' לג ו) **יִרְאֶת יי** היא אורו, הכונה היא כי מי שיש בו יראה ה' היא אור לתקות הלצבות, שהוא דבקות אורו יתברך בנפש אדם כאומרו (דברים ז ד) **וְאִתָּם הַדְּבָקִים וְגו'**, וכל מי שיש בו יראה שמים הוא משכן השכינה כאומרו (תהלים עח ט) **אֶהְיֶה לָּהֶם בְּצִלְעִם**. והוא שרמז בתיבת בראשית על זה הדרך, **בי"ת**, פירוש בית מושב אלהים היא היראה הרמוזה בתיבת **ראשית**, ברא ה' והכין פעלו:

כל שמותיו של הקב"ה מכוונים לטובה ולחסד

י עוד תפרש על דרך מה שאמר הכתוב (מלכים א יח) **יי הוא הָאֱלֹהִים**, והכוונה היא שהגם ששם אלהים יתייחס אל הדין, אף על פי כן רחמים הוא, וכל שמותיו של הקדוש ברוך הוא לטובה יכונו יחד להטיב ולהתחסד, אלא ללד מעשה האחרונים ילא הדין ליסר למי שראוי ליסר, וזולת זה גם שם אלקים מדתו להטיב. והוא אומרו **בראשית ברא אלהים**, כי שם אלהים הטיב וברא עולם לחון ולרחם ולהטיב לשוכני שמים וארץ, ואין לך רחמים גדולים מזה, והוא שאמר הכתוב (בראשית כו כח) **וַיִּתֵּן לָהֶם הָאֱלֹהִים**, הרי שגם שם אלהים יטיב לטובים בתורת מתנת חנם, אלא שעושי רעה יסובצו לעשות להם אלהים מוסר, ולעתיד לבא המקווה כן יִהְיֶה יי אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד (זכרי' יד ט):

עיקר השכר הוא בעוה"ב, ואם מוותר מקבל גם בעוה"ז

טו עוד ירמוז כי להיות שיש שני עולמות – עולם הזה ועולם הבא, והאלים על ידי התעסקו בתורה ובמעשים טובים ישיג הטוב והחיים, כאן הודיענו הכתוב כי לא ישלם ללדיקים שכר התורה והמלות בעולם הזה, עד אשר יכין להם אור הטוב שהיא העיקר לחלק הנשמה, ואחר כך אם יוותר מטיבין לו גם בעולם הזה, כי יבחר ה' תחילה להכין לאדם גמול עולם העליון שהוא הנלחי. והוא שרמוז באומרו **בראשית ברא אלהים את השמים** שהם עולם הנשמות, ואחר כך **ואת הארץ** שהוא עולם השפל, אם העדיף בטובו, הא למדת שאין מטיבין ללדיקים בעולם הזה עד אחר שיזכו בנחלתם לאור בלור החיים:

מוסר שיצא מנפש האדם - נשמע קולו

זי עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (בבבט וי) 'כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין', והטעם כי הירא דבר ה' ידבר מתוך קימת נפשו, וכיון שכן תכיר נפש השומעת ותקבל תוכחת מוסר, ואם הדברים ילאו מהגוף אין שייכות לנפש לשמוע, כמו שרמוז ז"ל במה שאמר הכתוב (דברים ו 1-4) 'והיו הדברים וגו' על לבבך אז ושמעם לבבך הם התלמידים (הש"י עס). והוא אומרו **בראשית** שהיא היראה כאומרים ז"ל (והר הקדמה יא), **ברא ה' את השמים**, פירוש שהיה ירא שמים, אז ישמע קולו וילמד אדם דעת, והוא אומרו **ואת הארץ**:

עבודת האדם - להפוך החומר לצורה

ב עוד תרמוז הפרשה כולה על בריאת האדם כי הוא עיקר תכלית הבריאה, על זה הדרך. **בראשית** כשברא ה' את האדם, בראו ממקור הרוחניות הרמוז בתיבת **השמים**, וממקור הגשמיות הרמוז בתיבת **הארץ**, ותמלא שרמוזו רבותינו ז"ל (סנהדרין כא) במה שאמר הכתוב (תהלים נ ד) 'יקרא אל השמים מעל' שהוא הרוח, ו'אל הארץ' הוא הגוף הבנוי מהארץ, ורמזו יתבאר בזה הוא, שעל ידי מעשה האדם יתעצם להפוך החומר – שהוא הגוף, עד שיהיה נחשב לנפש. והנה תמלא (שבת קנב) שהלדיקים אינם חוזרים עפר, להיות כי זכו החומר שלהם עד שנעשה רוחני, כמו שכתב הר"י (רבי יצחק) ערלמה ז"ל (בעל העקידה) וזה לשונו: והתעצמות השלמים להפך החומר לנורה עכ"ל. ולזה אמרו ז"ל (בבבט יח) שהלדיקים במיתתו נקראים חיים, כי חלק הגשם נעשה רוחני המתחיים אל החיים, והרשעים בחייהם קרויים מתים – ללד שגם הרוחניות שבהם נתגשם, ונעשה ארץ – המתחיים אל הדומם שהוא מת:

ישתי מדות אלו רמזם באומרו **את השמים ואת הארץ**, על זה הדרך, אם זכו הרי הם מסמיכים חלק הגשם שבהם הרמוז אל הארץ, מחזירים אותו ונעשה חומניא אחת עם השמים, ואם לא זכו הרי הם מהפכים חלק הרוחניות שבהם לבחינת הארץ ונעשה הנורה חומר, והוא אומרו **ואת הארץ**:

באמצעות הנשמה ועסק התורה יוכל להתגבר על היצר

ואומרו **והארץ היתה תהו ובהו**, כאן רמז מה שהיה בעונות שנתגבר כל החומר שהיא הארץ ונתרוקן מהרוחניות, כמו

שחרגם 'לדיא ורקניא', וחשך שהוא יצר הרע הנקרא בדברי קדש (והר ח"א סג). 'למחשך אנפי דבביתא', על פני תהום יקרא להגוף תהום להיותו כתהום בולע תמיד, ומלד הילר שהוא החשך ורוח **אלהים** הנתנת בו מרחפת על פני המים, כי לא מלאה הרוח מנוח לכף רגלה, כי הילר גירסה והורמה ממקום הנחתה, וישכון שם החשך שהוא יצר הרע, ונשאתה הנפש מרחפת על פני המים הם מים הזדונים, שהם כוחות של הטומאה:

ובראותו הקדוש צדק הוא כן ויאמר **אלהים יהי אור**, שולח אל האדם עזר נגד יצרו, וזה יהיה בהגיעו לארבע עשרה שנה יופיע עליו ממעון קדשו רוח אלהין קדישין – נשמה קדושה וטהורה. או ירמוז אל התורה, כי היא האור הנערב, ולה יקרא אור לכתוב (משלי ו 23) 'תורה אור'. והמכוון אחד, כי בחינת הנשמות הקדושות הם בחינת אור התורה, ובעל נפש הוא בעל תורה. והוא אומרו ויאמר **אלהים יהי אור** שהיא הנשמה שאורה רב להיותה חלוצה מתחת כסא כבודו יתבאר חלק אלוה ממעל, שולחה ה' להאיר אל האדם ללד יטבע בטיט הילר הרע, או גם כן למה שאמרנו שהיא התורה המאירה לנפש אדם, ואז ויהי **אור**, וירא ה' את האור אשר נתן באדם בי טוב, שבאמצעותו ילך האדם בדרך הטוב והישר:

ולא תחשוב כי להיות הנשמה באדם או על ידי עסק התורה, בזה הוא שקט מתחבולות היצר המחטיוא ופנה והלך לו, שאם כן אין כאן לא שכר ולא עונש, לזה אמר כי עדיין החשך בעולם, אלא שעל ידי זה מסתייע האדם להעריך מלחמה עמו ולהבדילו מעליו ללד הפילו במועלותיו, ויכיר בחינת עשות רע כי רע הוא, וזה הוא אומרו ויבדל **אלהים בין האור** שהיא הנשמה **ובין החשך** שהוא הילר הרע, וזה שאמר הכתוב (קהלת י ב) 'לב חכם לימינו' שהוא מקום האור מקום הנשמה, 'ולב כסיל לשמאלו' שהוא מקום הילר הרע, וקרא **לאור יום ולחשך קרא לילה**, ולזה התפלל דוד שיצילנו מפיחל פלילות (תהלים לא ה; שיה"ש ג ח):

ואומרו ויהי וגו' יום אחד, כי אי אפשר שיוכר אורה של הנשמה אלא מחשכו של הילר הרע, שאם לא כן לא ישתנו ממלאכי השרת ואין כאן לא שכר ולא עונש, ולזה אמר **יום אחד**:

בריאת הארץ חביבה מבריאת השמים

בב עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך, כי דבר ידוע כי מצינו להקדוש צדק הוא שצדק לשכון בערפל, וצדק לשכון בתוכנו. ועוד לו שמינו (תענית ה) כביכול שנשבע שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנס לירושלים של מטה, הרי זה מגיד שחזיצה לו של מטה יותר משל מעלה. גם כשנשכיל בטעם בריאת כל העולם נדע כי העיקר הם התחתונים שהם עמו ונחלתו:

ולפי זה יכוין הכתוב לומר סדר הבריאה לא זו אף זו בדרך חיבה, **בראשית ברא אלהים את השמים**, ועוד ברא בריאה יותר חביבה אללו ומעולה יותר והיא **את הארץ**, שהשמים אדרבה תלויים בה, וכל זה באמצעות בני ישראל עם קדוש, כי בהם תלוי קיום העולמות גם העליונים, כידוע לבקיאם בחדרי החכמה האמיתית:

העוונות גורמים לגלות ובזכות התורה יגאלו ממנה

פניני וחידושי אור החיים הק'

כל הדברים האסורים נאסרו לתועלת

לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתו: (ג, ז).
ולחשכילך במכוון, יש לך לדעת כי כל אשר יצוה ה' עמו, לא צוה ה' דבר לצד ההורמא והנקמה, אלא הכל לסיבת הרחקת הנזק והקרבת התועלת. והנך רואה כמה נטיעות נטע ה' וכמה עניינים מופלאים ברא בעולם, והכל נתנו ליציר כפיו:

העובר עבירה נסמא עיני שכלו

ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם וגו' (ג, ז). עוד ירמוז באומרו ותפקחנה, על דרך אומרו ז"ל (סוטה ג.) 'אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נסתתמו עיני שכלו', והוא שמיחס הכתוב הסמאון לרשעים כאומרו (ישעי' מז יח) 'והעורים הביטו לראות'. והוא שהודיע הכתוב כאן באומרו ותפקחנה, פירוש שאחר שעברו העבירה ועבר המוסית המכונה במדת חשך - שמחשיך עיני האדם, תקף ומיד נפקחו עיניהם והרגישו כי ערומים הם, פירוש שנפשטו מזהרא דקדושה. וכן יקרה לכל רשע שבגמר מעשה הרע ירגיש כי התעיב, ויכלם במעשיו, ויאירו עיני שכלו:

ויאמר לו איפה: (ג, ט). ... ולפירושינו בפסוק ותפקחנה וגו' שהרגישו בירידתם ובפשעיהם, ענה כי נכלם בראות עצמו ערום מזהרא דקדושה:

בזמן שעושים רצונו ית' השטן כופף את ראשו

הוא ישופף ראש ואתה תשופפו עקב: (ג, טו). ורמז זמן השגת נצחון של כל אחד מהם, ואמר הוא ישופף בזמן שיהיה ראש, פירוש שיגדיל מעלתו ויתנשא בבחינת התורה והמצוות, ואתה תשופפו כשיהיה עקב בירידה. וכן הוא כל זמן שישיראל עושים רצונו של מקום נחש כופף ראשו, ולהפך בר מינן:

כל הכועס נשמתו מסתלקת ממנו

ויחר לקין מאד ויפלו פניו: (ג, ה). עוד ירמוז הכתוב אומרם ז"ל (זהר ח"ב קפג.) כי 'כל הכועס נשמתו מסתלקת ממנו', ובחינה זו מתייחסת אל צלם אלהי שעל פני אדם. והוא אומרו ויחר לקין, ובזה נפלו פניו שנסתלקה ממנו הנשמה, והוסר ממנו צלם הפנים. וטעם השפלתו בעיני ה' הגם שלא נודע חטאו, מעשיו מעידות שרשע היה:

אין עוד חושך ולא לילה, אלא ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, כי בחינת הרע נסתלקה ואינה, וְלִיְלָה פִּיּוֹס יֵאָרֵר (תהלים קל"ב יב) וְהָיָה אֹרֶךְ הַלְבָּנָה פֶּאֶרֶךְ הַחֲמָה (ישעי' ל כו), והוא אומרו יום אחד, והוא שרמז הכתוב באומרו (זכרי' יד ט) פִּיּוֹס הָהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וְשָׁמוֹ אֶחָד:

ולדרך זה יתבאר אומרו והארץ היתה תהו, כאן רמז בעונות לגלות ישראל, שהיא סיבת מניעת דירתו יתבאר בארץ. גלות האחד הוא גלות מצרים אשר נשאלו בו ארבע מאות ושלשים, כמנין תה"ו ת' ואחד עשר, ובהו חשבנו י"ט, הרי ת"ל. ומשמעות ובהו גם כן ירמוז לגלות שלאחריו שהוא גלות בבל, נקרא גלות בבל בהו, כי תרגום בהו ריקניא, וכתוב בירמיה סימן נ"א (לה) על גלות בבל אֶכְלֵנִי הַמָּמְנִי נְבוּכַדְרֶאֶסֶר מֶלֶךְ בָּבֶל הַיִּגְנִי כָּלִי רִיק:

ואומרו וחשך על פני תהום, ירמוז על הגלות המר אשר לנו בו שהועים בתהום אשר אין לו סוף זה לנו חלף ותרע"א שנה, ולא די אורך הגלות אלא חשך שירמוז לשני דברים, הא' לשיעבוד העמים וכוזב עול המסים, עד כי חָשַׁךְ מִשְׁחֹר פְּתָאֶרֶם (איכה ד ח), זה רודה וזה מרדה, אשרי מי שלא ראה ובפרט במערב שלנו. והב' הוא על היצר הרע אשר החשיך העולם, ובעונותינו רבו פריצי עמו ישראל והוא להם נבלות הפה ושבועת שוא ולשון הרע וגזל, ומונעם מלעשות תשובה לשון שבותם. ולא יאמר אדם בראותו כל כך ירידת ישראל כל אורך הזמן כי חס ושלום אצדה תקוה מצנים, לא כן הוא אלא ויאמר אלקים יהי אור, הוא אור הגאולה העתידה המופלא, ואומרו ויהי אור על דרך אומרו בתיקוני הזהר (תיקון כא מב): 'ויהי רז' שאור בגימטריא רז, הכוונה שגזר ה' יתעלה שמו שאור זה של מלך המשיח לא יתגלה בעולם ויהיה סוד טמון אצלו, כאומרו (ספ) 'ללבי גליתי מלכא לפומא לא גלי'. ואומרו וירא אלהים את האור כי טוב, חוזר על האור מלך עצמו כי טוב הוא, אשרי עין ראתה, וחוזר גם על מה שרמז שיעשהו בסוד נסתר, כי טוב, שכן נריך להיות כאומרו ז"ל (יומא ט: סנהדרין טז) מכמה טעמים. ואומרו רוח אלהים וגו' אמרו במדרש (ב"ר ז ד) זה רוחו של משיח, מרחפת על פני המים אין מים אלא תורה (ב"ר יא), על דרך אומרו בזהר (השמות ח"א יג) שלא יגאלו ישראל אלא בזכות התורה שנמשלה למים (עיי"ע תענית יא):

... ואומרו ולחשך קרא' לילה, לשון מקרה הוא בלתי טהור, ולזה לא סמך הכתוב על תיבת ויקרא שאמר בתחילה, כי אין יקר וכבוד עוד לחשך, אלא מקרהו יהיה דוקא בלילה, והוא סוד אומרו (דברים כג יא) מִקְרָה לַיְלָה, אבל כשיעבור הלילה שהוא זמן הגלות כמו שאמר הכתוב (ישעי' כא יא) מִשָּׁא דוֹמָה וגו' שִׁמְרָה מֶה מְלִיָּה, כי הגלות דומה ללילה (זו"ח תיקונים ח"ב עט), ואז בעלות השחר

לפי גודל החטא יורד במדרגתו בבחי' הנבראים

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדת הים ובעוף השמים ובהמה ובהם הארץ ובהם הרמש הרמש על הארץ: (א, כו)

ירידות ההדרגות שבהם יקבל עונשו, וגם שצאמלעותם יחזור לשורשו:

והקדים לומר ירידת נפש אדם למדרגת הדגים, כי ירידה המיועדת לנפשות הרמות כי יחטאו, היא שתרד נפשם להתגלגל בדגים, ולזה יחס הכתוב להם במקומם (במדבר יא כב) אֲסִיפָה, כי אין

והדרך רמז, רמז באומרו לשון ירידה על דרך מה שהודיעונו ז"ל (זהר ח"ב עד.) כי בצאמלעות מעשי האדם ירד במדרגתו מבחינת אדם לבחינת דגים ולבחינת עופות ולבחינת בהמה ולבחינת שרצים, כפי ערך החטא ישפל אדם מבחינת מעלתו עד אשר ירד מטה מטה רחמנא לילכן. והוא שרמז כאן בשעת הבריאה חלקי

בבל רמז זה האומה:

ובל אלו הם ירידות הנפשות אשר ישנם בתקות התיקון לשוב לקדמותם, כי מהדומם יעלה לאומה, ומהאומה יכנס צבעל חי בלתי מדבר, ומצבעל חי בלתי מדבר יעלה לצבעל חי מדבר. וישנו עוד צירידה פחותה והוא כליון שאין אחריו תקוה, והיא ירידה לבחינת שקצים ורמשים, זה אצדה תקוה, והם בחינות הרשעים הממירין דתם, פושעי ישראל אשר הפליאו עשות:

להם להצטער בצער שחיטת חרב, אלא אסיפתם מתרת אותם (חולין כז). ואחר כך אמר ירידה הפחותה ממנה והוא גלגול הנפש בעוף, וזה יצטרך צער יתר על הדגים, וזה ה' צרוך הוא צו חלי שחיטה כמותה ששנינו (סע) רוב אחד בעוף. ואחר כך אמר ירידה צבהמה, שהיא בחינה גרועה יותר ולערו מרובה, כמותה ששנינו (סע) רוב שנים צבהמה. ואחר כך אמר ירידה שהיא **דומם ולומה**, והוא אומרו **ובבל הארץ**, תיבת הארץ תגיד על הדומם, ותיבת

טובת הבריה ניכרת רק באמצעות האדם

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי: (א, לא)

הבחירה בידו להרע או להטיב, ושלל הטוב והיוה צמעים בחינת הרע, אצל כלל מעשה ה' לא ברא חלל כל הטוב: ... עוד ירמזו כאן טעם הבריה, למה שידענו כי עיקר הכל הוא האדם, ובשצילו ואליו ברא ה' כל ברוואיו, ומעתה תבא השאלה לאדם למה, לזה אמר **והנה טוב מאד**, פירוש שהגם שחינת נשמת האדם הוא מבחינת הטוב, עם כל זה בראו ה' לעלות צמעות הטוב יותר ממה שהוא. והוא אומרו **מאד**, על ידי מעשה האדם מתעלית נשמתו ממדרגה למדרגה, אשרי אנוש יעשה זאת:

וירא אלהים וגו'. פירוש באמצעות בריאת האדם נראה מעשהו בכללותו כי טוב הוא, כי אם אין אדם מה תועלת בכל התיקון ובכל הבריה ואמחי האדמה, כי אין הבחנת טובה ניכרת אלא באמצעות האדם, כי אליו יוכר ויובחן הטוב ויודה למטיב. ואומרו תיבת **והנה**, מה שלא דקדק לומר דימים שאמר בהם 'כי טוב', להיות כי האדם מצינו לו שקלקל מעשיו ועשה מעשה הרע, לזה דקדק לומר **והנה**, כי מה שהיה אז לכל מעשה ה' **טוב** היה **מאד**, ואחר כך הוא האדם בקש חסדונות רבות לכל היות

יש בבריה "טוב" לצדיקים ולרשעים

לבריאתם, והוא אומרו **מאד** ואמרו ז"ל (בר"ר ט י) מאד זה מלאך המות, שצאמצעותו נתקנים הגבראים הנזקים מדרך השכל. ולזה כנגד בחינת הצדיקים אמר **והנה טוב**, פירוש הגה הגם בחינת טוב מצלי לורך מות, וכנגד בחינת הפמשים עקלקלותם (תהלים קכה ה), ישנם גם הם צמעות **טוב** באמצעות **מאד**:

עוד יראה באומרו **וירא אלהים וגו'**, כאן רמז כי בשעת בריאת האדם הביט ה' בצדיקים, ואמר ר' ינאי מתחלת ברייתו של עולם כפה הקדוש צרוך הוא מעשיהן של צדיקים ומעשיהם של רשעים (בר"ר ג ח), והוא אומרו **וירא וגו' והנה טוב** שהם הצדיקים, והגם שהביט ברשעים גם, להם הכין ועשה תיקון

אין תשוקה עריבה בעולם מהתבקות באורו יתברך

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם: (א, כ)

והמקוה אשר יסובב כדוריות העולם בהשוואה, וכל חלק וחלק מהסובב של העולם יתעצם בכח אש התשוקה הבערת צו להתקרב לבחינת כללות נצר המקוה, ולהיות כי כל בחינת סובב העולם תשוע צו שיעור התשוקה, בין מאל מה שממנו, כי אין תאות חלק אחד רבה על חברו, שצאמצעות זה יתרבה התעצמות החלק ההוא ויחלש שכנגדו, בין מאל מה שאליו הוא האור הגעים, כי אינו קרוב לחלק מהסובב יותר מחברו, שצזה יגדל חלק מהעולם בכח התעצמותו יותר מחלק אחר, אלא הכל בהשוואה, וכל חוט השערה מכל חלקי הסובב של העולם יתעצם להתקרב ומושך לכל הפונה אליו, וצאמצעות התעצמות הגממש מכל סביבות כדוריות העולם נמצא העולם עומד וקיים, וכל חלק מעמיד את חבירו באמצעות האמור, ונמצא כל העולם תקוע ציתדות ומסמרי חשק הבורא לכל כלות ונטות רוחניות שצו להתקרב להנערצ יתעלה שמו. וצזה אתה משיג טעם שצרה ה' העולם כדורי והצו. וצזה גם כן מצינו טעם למה העולם נרקע ונתקע צלי התנועות, כי ההתנועות תתהוה לכל הגברת והחלשת חלק מחלקי המעמיד, מה שאין כן צמיותות זה אי אפשר להתנועע צשום אופן:

ויכלו השמים וגו'. מקרא זה לא ידענו מה צא ללמדנו. ונראה כי יכוין לומר על דרך אומרים ז"ל (בר"ר סח ט) 'הקדוש צרוך הוא מקומו של עולם', גם מצינו כי הוא מלא עולם כאמור (ישעי' ו א) מלא כל הארץ פבורו, ומעתה אורו יתצדך נמצא בהקף העולם ובפנימיותו. ואריך לתת לב לדעת טעם הדבר למה עשה ה' ככה: **ומקובלני** מפי זקני תורה, כי טעם שעשה ה' העולם כדורי הוא כדי שיעמוד ויתקיים בהשוואת פקיו חלקיו. ופירושן של דברים הוא, יס לב לדעת שאין תשוקה בעולם עריבה וחציבה ונחמדת ונחלצת ונחלצת ומקוות לנצרכים, וצפרט לחלקי הרוחני המכיר ויודע בחינת אור האלהות, כהצבקות צאורו יתצדך, ואליו יכספו כל נפש חיונית המגעת להכיר קצת מנועם אורו יתצדך, תלא נפשים לחזות צנועם ה'. ולב לדעת כי כל אשר ברא ה' בעולמו יצר צו ה' בחינת ההשכלה וההבחנה כפי בחינתו, צעלי חיים מדברים ובלתי מדברים ולומה ודומם, יס לכל אחד כח מההשכלה להכיר ויורו כפי השגתו. וצזה תשכיל לדעת העמדת העולם צאיזה דבר הוא תלוי ועומד מצלי התנועות, כי ה' גילה סודו אל יראיו, וצאמצעות ההערות הגאמרים הושג המורגש, והוא כי צאמצעות אורו הנערב

פניני וחידושי אור החיים הק'

בטבע היצר להכניס תשוקה לחטוא

וְאֵלֶיךָ תִּשְׁתַּקֵּהוּ (ז, יז). ואומרו **ואליך תשוקתו**, כאן רמז כי יצר הרע יש בטבעו בחינת התשוקה להחטיא האדם, כטבע שבאדם להתאוות תאוה ולחשוק זהב:

דיבור הקדוש ברוך הוא - אינו מושג בנבראים

וקודם אעירה שחר, המוצג אצלינו מגדולת הבורא מה גדלו מעשיו, כי האדון ברוך הוא יוכל דבר דיבור בלתי מושג בנבראים, כאומרם ז"ל (מכילתא יתרו) בפירוש הכתוב (שמות כ א) 'וידבר אלהים את כל הדברים' וגו', וזה לשונם: דברים שאין הפה יכול לדבר, והוא שאמר כל עשרת הדברות בדבור אחד, ולא קדם דיבור לחברו:

כח האש לא נתגלה מקורה בתחילת הבריאה

והאש שלא הזכיר ה' תיקונו כל עיקר, הוי יודע, כי האש לא גילה ה' מקורה כגילוי השמים והארץ והמים, להיותה מקור חזק ויש ממנו כליו לעולם אם היה בנמצא כמים וארץ, ואין העולם יכול להתקיים, לזה הניחו הקדוש ברוך הוא במקומו שנברא במאמר ראשון מובלע ברעפים, עד שהוצרך אדם לו והקיש ברעפים והוציא מהם אש שיעור המספיק לו, כאומרם ז"ל (בכ"ר יא ט) שעל כן אנו מברכים במוצאי שבת בורא מאורי האש:

גם המלאכים יכולים לטעות

ולא יקשה לך מה משפט יערוך ה' לבני אלים יושבי שמים, שיוצדק לומר עליהם שם **אלהים**, הלא תמצא שאמרו ז"ל (חגיגה טו.) במעשה מט"ט שדנוהו לפני אלישע ומחיוהו שתין פולסי דנורא, וגם אליהו וכו' (ב"מ פה:), וכמה משפטים לשרי מעלה, והגם שאין להם יצר, עם כל זה ימצא בהם הטעות, כי לפעמים לא יכוונו אל האמת וישגו, וצא ולמד ממעשה המלאך מט"ט ואליהו כי ישגו, וכן יקר מקרה ויענישם ה' אפילו על השוגג, מה שאין שופט במשפט זה ליושבי ארץ, ובזה יתאמת מה שפירשנו ונכון:

בפירושי הכתובים מותר לחלוק על הראשונים

דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון ויישוב הדעת, הגם שקדמונו ראשונים ויישוב באופן אחר, כי שבעים פנים לתורה (במדכ"ד י טז), ואין אנו מוזהרים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהן, ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם לחלוק על התנאים במשפטי ה', אבל ביישוב הכתובים ובמשמעותן מצינו להם בכמה מקומות שיפרשו באופן אחר:

(שמות לא יז) **וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנְפֹּשׁ**, הגם שחכמינו ז"ל (בב"א טז.) דרשו כיון שיצא שבת וי ואצדה נפש, אין זה אלא דרך דרש שדרשו מאומרו **וינפש** ולא אמר **ונפש**, דרשו כי נתכוון הכתוב לרמוז כיון שיצא שבת וי שאצדה הנפש, אבל משמעות פשט הכתוב אינו יוצא ממנה, שנתכוון לומר כיון ששבת פירוש בא שבת, **וינפש**, פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים, כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים. וכן מלאנו לרבותינו ז"ל בספר הקדוש זוהר התורה (רע"מ ח"ג מד.) שנתנו טעם למלות ה' למוול ביום השמיני ושלא לקרב קרבן לה' עד יום השמיני, כי הטעם הוא עד עבור עליו יום השבת והיה בעל נפש:

ואפשר כי לזה רמזו ז"ל בנעם אמריהם (חגיגה יב:; זוהר ח"א רג:) וזה לשונם: 'דקיימי ובעלמא' ולא ידעו על מה קיימי' ע"כ, הכוונה כי אם היו הנבראים מצחינים הבחנה זו, וידעו רום מעלת חיצת הקודש ותשוקת הנבראים לנעלם הגערב, ויראו כמה הוא עולם התקוה והתעלמות דומם זה - שהוא העולם, אשר מתעלם להתקרב ליהנות מאור המקווה, ולא נהג רפיון בשום חלק מסובב העולם, יסאו קל וחומר מזה כמה לריך האדם לעשות, כי זו נתרצית ההבחנה וההשכלה:

גם יש לך דלעת, כי להיות שכל הנבראים במלא עולם, כל אשר רוח החיוני בו אמרו ז"ל (ילקוט תהלים קג) כי אין כל נפש מתישבת במקומה כי אם ללד שישנו לנכסף ומקווה מלא עולם הזה לא תגעל הנפש את הבשר, ולטעם זה האיר ה' עולמו מכבודו וכבודו מלא עולם, ונמצא העולם בתוך תוך בוראו, ואור הצורא בתוך כל העולם וסובב עולמו, ובזה עמד ונתקיים העולם באמצעות התשוקה למאי. והוא אומרו **ויבלו השמים והארץ וכל צבאם**, פירוש **ויבלו** על דרך אומרו (תהלים פד ג) **נִכְסְפָה וְגַם פָּלְתָה**, ובאמצעות זה נשלמה ונתקיימה הצריאה. וטעם שהוציא הכתוב הענין בלשון זה ויכלו, לרמוז כי הוא תשוקה גדולה עד כלות החלק אל הכל, והוא בחינה גדולה מצחינה החשק והתשוקה, והוא שרמז דוד באומרו **נִכְסְפָה וְגַם פָּלְתָה**, הרי זה מגיד כי בחינה זה גדולה מצחינה שלפניה, ובאמצעות בחינה זו והתעלמותה העולם קיים. וזה הוא סוד קריאתו חי העולמים והבן, והוא סוד פְּנִי מִלֶּךָ חַיִּים (משלי

טז טו:)

בשבת נברא נפש העולם

וַיִּבֶל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֶאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: (ב, ג)

ויבל אלהים וגו'. פשט הכתוב הוא, שצא ללמדנו שלא תחשוב שעשה מלאכה אחרת אחר כך ולא הוזכרה בתורה, לזה אמר **ויבל אלהים**, פירוש כלה מה שעלה בדעתו יתברך לעשות. וכאן שלל גם כן שלא עשה מלאכה אחר השבת בשעה ימים אחרים, והבן:

אלא שיש לחת לב לאומרו **אשר עשה**, שלא היה לריך לומר אלא **ויבל אלהים וגו' מלאכתו**. עוד יש להעיר אומרו **ביום השביעי**, משמע כי ביום השביעי עשה מלאכה וכלה אותה, ואינו כן, כי ביום הששי הוא שכלה. והגם שרבותינו ז"ל הרגישו לתקן זה ואמרו (בכ"ר י טז) וזה לשונם: 'רבי שמעון אומר בשר ודם אינו יודע וכו' ולא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף מחול על הקודש, אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, נכנס בו כחוט השערה' ע"כ, עם כל זה תיבת **ביום** אינה מדוייקת, ולפי דבריהם פירוש הוא כאילו ביום. ובאמת כי דבריהם דברי אמת, אלא עוד יש לאלוה מילין וכפטיש יפוצץ:

ונראה שיכוין הכתוב לומר על דרך אומרם ז"ל (עיי' שם) כי העולם היה רופף ורועד עד שצאה שבת ונתקיים העולם ונתייחד, והכוונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם. והוא סוד אומרו

והוא שאמר הכתוב **ויבל אלהים וגו'**, פירוש שכלה ה' באמלעות **יום השביעי מלאכתו**, וחזר ופירש מה הוא מלאכתו שכלה, לא שהיה חסר דבר מעשותו ועליו הוא אומר **ויבל**, אלא הכוונה היא **אשר עשה**, פירוש המלאכה שכבר עשה עדיון היתה חסרה דבר המעמיד, ובאמלעות יום השביעי זו נגמר הענין, ובזה נתיישב מה שדקדקנו:

גם בזה הרווחנו למאור בתורה בריאת יום השביעי עצמו, כדרך שהודיעה אותנו התורה בריאת יום ביומו דכתיב **ויהי ערב**

השבת מקיימת העולם

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות: (ב, ג)

כי בו שבת וגו'. צריך לדעת כוונת הכתוב במאמר זה. ונראה לפרש לפי מה שכתבנו למעלה (פס' ב) כי העולם היה חסר הקיום, עד שבאתה שבת ועמד העולם. ויש להעיר בזה, שאותם ימים קודם שבאה שבת במה היה העולם עומד, וכאם שהספיק לחיות באותן ימים בלא נפש השבת, היה מתמיד והולך:

אכן מצינו כי הקדוש ברוך הוא גילה הדבר במה שאמר בעשרת הדברות (שמות כ יא) **פי ששתי ימים עשה ה' את השמים וגו'**, הרי גילה כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים, לטעם הנודע לו גם ידוע ליודעי אמת. ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא יודע לה', ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששת ימים, וכן על זה הדרך, וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתוהו ובוהו ולרדף ה' להכינו פעם שניה, ובאמלעות שבת העולם עומד. והוא אומרו **כי בו** פירוש באמלעות יום זה, **שבת מפל מלאכתו**, ופירש מה הוא המלאכה, היא הבריאה עצמה, כי לא מהתיקון שהוא המעשה לבד שבת, אלא גם מהבריאה. וכבר כתבתי למעלה שהבריאה היא יש מאין, והוא מה שנברא ביום ראשון בדיבור אחד, והמעשה הוא התיקון אשר תיקן דבר יום ביומו, ובאמלעות יום שבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים:

ולפי פירושנו זה מלאנו נחת רוח במאמר אחד שאמרנו ז"ל (שבת קט"ו:) **'כל המקדש וכו'** [המתפלל בערב שבת] ואומר ויכלו וגו' [מעלה עליו הכתוב] כאלו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית' ע"כ. ודבריהם רחוקים ורחוקים לפי הנראה, מי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו, אין אחר מעשה כלום, ובמה יעשה שותף. עוד מה היא הפעולה הגדולה

ויהי ביקור וגו', הרי זה מגיד היות הערב והיות הבקר, וכאן לא מצינו שהודיע בריאת יום זה, ולדרכנו הרי הוא אמור:

ולמה שפירשתי בפסוק (ח) **ויכלו** שהוא לשון תשוקה וחשק, יכול להתפרש גם כן אומרו **ויבל אלהים וגו'** על דרך אומרו (איוב יד טו) **למעשה ידיו תכסוף**, וכתיב (דברים י טו) **רק בצבתיך תשק**, כי האדון חשק וחפץ בעולמו, וזה היה באמלעות **יום השביעי** שנתקיים העולם כדרך שפירשנו, חשק ה' ונתתה בצביותיו, ודבר זה הובא בדבריהם ז"ל (ראה תנחומא שמיני ב), ועיין בסמוך:

הזאת שבאמלעותה ישיג השגה זו. ועוד לו יהיה שיהיה מעשה זה גדול עד מאוד, מנין להם לומר דבר זה שהוא נעשה שותף, ואם לא הגדלת השקר היה להם להגדיל שכרו לחלק לו צרכים (ע"פ יע"י נב יב), 'ואורכך ימים וגבורה ועושר' וכו' (עיי' משלי ג טז), ומנין מלאו להאריך לשון לא עילאה להשתתף עמו במעשה בראשית:

ולמה שפירשתי אמת יהגה חכם ודבר ה' צפיהם אמת בטעם נודק, כי להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים, ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחייבו ויקיימוהו עוד ששת ימים אחרים, וכך לדעת כי מלאות השבת בעולם הוא קיומו המקיימים אותו, כי אם אין מקיימים שבת אין שבת, ותמצא שאמרנו ז"ל (שבת קנ"א) **'חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה'** ואם אין שומר שבת מה זאת עושה. ולזה כל המקדש את השבת וכו', פירוש מקיים ושומר קדושתו, באמלעות זה ישנו לשבת, ומאמלעותו מתקיים העולם. הראת לדעת כי הוא המקיים העולם ואין לך שותף גדול מזה כדון וכהלכה. וכך לדעת כי מיום ברא אלהים אדם לא חסר העולם דבר המעמיד, לדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת, כי אדם [הראשון] שומר שבת היה ע"ה (מדרש תהלים כב), ואחריו הם שבת בנו כי הוא היה לדיק גמור, ואחריו כמה לדיקים, וכאזה נופל כבר בא השמש שומר שבת מתושלח וכו' נח שם אברהם וכו', ומשם לא פסקה שמירת שבת מישראל, ואפילו במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל (שמו"ר א כח) ונכון:

והגם שכתבנו למעלה בפירוש פסוק ויכלו (פס' ח), כי העמדת העולם הוא בחשק הקבלת אור המקיף והישר בנעלמות, אין זה מכחיש לדברינו כאן, כי זולת השבת אין השגה בעולם להכיר לכסוף ולכלות אל הבורא, והבן:

גן עדן היא ארץ הנשמות, ועבודתה היא בתורה ומצוות

ויקח יי אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה: (ב, טו)

ויקח וגו' לעבדה ולשמרה. משמעות הכתוב יגיד כי הגן צריך לה עובד ושומר, והאמת יכחיש זה, כי למה יהיה צריך לשומרה, אם מהגנבים זה הבאי היא. ומה היא העבודה שהיתה צריכה הגן, ואם צריכה עובד, אם כן זה לה חמשת אלפים וחמש מאות שנה מי עבדה:

אכן יש לך לדעת, כי כל הווה אינו אלא דוגמא לרוחניות, וכמו שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון

האדם, גם שמירה מדברים המפסידים והמריעים לזוהר, כמו כן גן עדן אשר הוא היום אדמת הנפשות לבד – כי הגופות נגשמו – גם היא צריכה עבודה ושמירה כפי רוחניותה. הגשמה המיוחדת לה היא עסק התורה, כמו שאמר הכתוב (דברים לב ב) **יערף כפמטר לקחי תזל פטל אמרתי**. והזרעים הם מלות עשה אשר יעשה אותם האדם, כרמוז בדברי הנביא (השע"י יב) **זרעו לכם** [לצדקה] וגומר, והגם שלא נזכר בדברי הנביא אלא הצדקה, לא על פרט הצדקה

פניני וחידושי אור החיים הק'

דבר ה' יקום לעולם

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מֵאֲרֶת וְגו' (א, ו). טעם אומרו יהי לשון יחיד על שנים, בזה רמז כי אחד מהם הוא המאיר ביום, ולזה לא אמר לשון רבים. ובאמצעות שדבר ה' בדרך זה, הוא שהיה מה שהיה בתכלית הדבר שנתמעטה הירח כאומרם ז"ל (חולין ס), כי אם היה ה' אומר פתח דבריו יהיו מאורות, בהכרח היה הדבר עומד כן, כי דבר אלהינו יקום לעולם:

גדולי ישראל ואדמו"ר ידעו שיחת הבעלי חיים

וַיֹּאמֶר אֵל הָאֱשָׁה וְגו' (ג, א). פירוש בציפצוף אשר ידברו בו הבעלי חיים בלתי מדברים, ואז היו מכירים כל ציפצופי וכו', ואפילו שיחת הדומם. כי כל מה שברא ה' יש לו כפי בחינתו דיבור, לטעם אשר ישבח את קונו, כאומרם (משלי טז ז) 'כל פעל ה' למענהו', וצא ולמד מפרקי שירה. ומצאנו לגדולי ישראל שהיו מכירים בכל צפצוף ושיחה, כאומרם ז"ל (סוכה כח). אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי עליו השלום וכו', ומכל שכן אדם הראשון יציר כפיו יתברך:

בידיעה שהיצר מסית, יודעים ליהזהר מנונו

וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וְגו' (ג, ו). כאשר עושים הן היום אנשים צדיקים שאינם מטים אוזן לפיתוייו הגם כי ירבה חלק לשונו והפלטת חשק מעדני מטעמי איסורו, וזה הוא לצד שהכירו כי הוא און ומרמה, יורד ומסטיין עולה ומקטרג (עיי' ב"ב טז):

כל פירושינו צודקים

(ג, יא). כי יש לך לדעת כי כל הפירושים שאנו מפרשים במשמעות הכתובים כולם צודקים:

בזמן שעושים רצונו ית' השטן כופף את ראשו

הוא ישופף ראש ואתה תשופפני עקב: (ג, טו). ורמז זמן השגת נצחון של כל אחד מהם, ואמר הוא ישופף בזמן שיהיה ראש, פירוש שיגדיל מעלתו ויתנשא בבחינת התורה והמצוות, ואתה תשופפני כשיהיה עקב בירידה. וכן הוא כל זמן שישאל עושים רצונו של מקום נחש כופף ראשו, ולהפך בר מינן:

המקרב תשורה לה' - נתקבל ברצון

וַיֵּשֶׁעַ יְיָ אֵל הָבֵל וְאֵל מִנְחָתוֹ: וְאֵל קַיִן וְאֵל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וְגו' (ד, ז-ה). וטעם שכפל לומר אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל וגו', ולא הספיק לומר אל מנחת הבל ואל מנחת קין. כאן רמז כי האדון היה מראה פנים של רצון למקריב תשורה, והוא אומרו וישע אל הבל וגם קבל תשורתו, ואל קין לא הראה פנים לא לו ולא לתשורתו:

ג' מעלות לשון

וַיֹּלֶךְ בְּדִמְיוֹתָי בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת: (ה, ג). פירוש להיות שקין והבל נולדו בתגבורת בחינת הרע קרוב למעשה הרע, ובן זה היה מרוחק מבחינת הרע, כי כבר נתרוקן הזיהום, לזה אמר בדמותו וגו'. עוד להיות כי שני הראשונים מתו גם שניהם, הבל תכף ומיד, קין באבוד דור המבול (קס"ד ג ו), ומשת הושתת העולם (במדבר"ל יד יב), לזה אמר בדמותו כצלמו אדם שממנו בנין העולם. גם הוא שלישי לבטן הוא הקדוש, וצא ולמד מלוי (תנחומא יתרו י):

לכד הוא אומר אלל על כל פרטי הדקות הוא אומר, וכן הוצא בדבריהם ז"ל (ומדקש תהלים קיד ז) שכל מלות שיעשה האדם הקדוש ברוך הוא זרעה וכו':

והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרצ בתורה שהיא עיקר מצוותה. והשמירה גם כן לכל יפרוץ גדריה ולכל יפסיד צמחיה, והיא שמירת מלות לא תעשה, אשר כריך האדם לשמור לכל עבור עליהם, כי הם המפסידים כל דבר טוב, והוא אומרם ז"ל (סוטה כח). 'עבירה מכבה מורה'. והגם שאמרו (סע) 'ואין עבירה מכבה תורה', אין כוונתם לומר שמעשה הרע לא יפסיד התורה כל עיקר, אלא לומר שאין כח בעבירה אחת לכבות התורה, ולעולם כי ירבה להשחית תשחת תורתו וידעך נרה ותהפך שליתו על פניו רחמנא ליצלן. ומעתה יודק לומר על גן עדן לעבדה ולשמרה:

והנה בימים ההם כשהניח ה' האדם בגן עדן, היה מציט ולופה בפעולות לדיק לחיים - צמעטיו - מה שהיה פועל בגן עדן, אך אחר אשר נגרש האדם האשלל ממנו ראות הדבר, אכל המעשה - נִפְּשׁ עָמַל עֲמָלָה לו' (ע"פ משלי טז טו), כי הרוחניות לא ימנענה ההרחקה והפעולה נעשית, אשרי המחכה ויגיע בעולם הזה לאכול מפרי לרכו שהוא מזון הנשמה בגן עדן: שוב בא לידי מאמר חכמינו ז"ל (תיקון"י ת"י נה, פתח) וזה לשונם: לעבדה אלו מלות עשה ולשמרה אלו מלות לא תעשה, וכוונתם ז"ל על דרך צדיקתנו:

ערמימותיו של היצר והדרך להתגבר עליו

וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִבֵּל חֵית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֵל הָאֱשָׁה אַף פִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִבֵּל עֵץ הַחַיִּי: (ג, ח) וַיֹּאמֶר הִנָּחֵשׁ אֵל הָאֱשָׁה לֹא מוֹת תָּמָתוֹן: (ס, ז)

והנחש היה ערום וגו'. כריך לדעת לחיזה סיבה הודיענו הכתוב כי הנחש היה ערום. עוד נתתי לבי לתור הערמה אשר הערים צענין, ולא ראיתי אלא דבר רשעות, וחכמה נפלאה ממנו:

אבן יתבאר הענין צהבין כוונת דבריו צאומרו אף בי אמר וגו', שגוראים דבריו כדברי הוללות, אשר על כן קדם הכתוב להודיע כי הנחש היה ערום, כדי להתבונן צאמריו שבהם השיג להסית ולהדיח אשה יראת ה':

והנה בסדר דבריו נתכוון לומר שלשה ענינים, ובהם השיג כוונתו. א', בא להודיע אותה ידיעה אחת, כי כיון שלא השיגה לאכול מעץ הדעת יהיה הדבר בעיניה כאלו אינה אוכלת מכל עץ הגן, הכוונה בזה כי כולן כאין נגדו והיו כלא היו לגודל מעלתו וחשיבותו וכו'. והוא אומרם אף בי אמר וגו', פירוש יהיה בעיניך כאלו נטויות על הכל, נתכוון בזה להגדיל חשקה בו ולהבזות כל תאוותיה בכל עצי הגן. וזו היא המדה אשר מתנהג בה היצר הרע עם הנשמעים לו, שיסיר מהם תאוות ההיתר וימאסנו בעיניהם, ויגדיל בעיניהם תאוות האיסור עד אין כמוהו: ...

וזו היא מדתו לשקר ולהוליד בלבב אנוש אמונות ודעות כוזבות רחמנא ליצלן, ולפעמים יתכוון להפליג ולהגדיל עבירות בלב אדם, וישב לומר לו כי הוא מהנמנע במושג, ואין לך ערום

בעולם כזה:

וטעם שעשה ה' ככה, להיות שכל מחשבת ה' הוא לאד השגת טוב המופלא, והוא תלוי בצחינת עבודה זו, לזה הגדיל צחינת ערמחו ויכלתו, ולפי האער שסבול אדם ויתחכם להנצל ממנו יעלה צמעות:

נגודל היסורים כך גודל השכר

ג, ד) ואם תאמר למה יצרא ה' צריה רעה כזו לתקלה, דע כי צריה זו כל מה שהפליא ה' בגודל צחינתה – כן גודל צחינת השגת הנפש בעולם העליון, כי לפי התעלמות האריך לאדם לנאחון

ג' דברים נגרם לאדם, וכנגדם נגרמו ג' לנחש

– כן יטול שכרו כמאמרם ז"ל (אבות פ"ה מ"ג) 'לפוס אערא אגרא', ואם היה מגביל שיעור כח המסית בשיעור מועט, אין מקום לרונה להשיג השגה גדולה להשיגה, כי אין השגה זולת אמצעות נאחון המסית. ואם ולמד מהאמור בספר זוהר הקדוש (ח"ב קסג.) במשל בן מלך אשר אצוה אציו לכל קרוב להזונה, ואת הזונה אזה להסיתו לבחון בן יכבד אצ, יעוין שם. ומענה הפליא ה' להתחסד עם אזהביו להכין להם דבר שבאמצעותו ישיגו עלות צמעות חיים הנאחיים. אשרי העם שככה לו:

ויאמר יי אלהים אל הנחש בי עשית זאת ארור אתה מפל הבהמה ומפל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל פל ימי חיך: (ג, יד)

הזה שהוא רגלים של עולם העשיה. כי יש כך לדעת כי אם לא היה אדם אוכל מעץ הדעת היה מצוי בעולם הזה ובעולם העליון כאחת, כאדם הדור צבית ובעליה, וכשחטא נגשם ואינו יכול לדור צנייהם יחד, אלא בעולם הזה צפני עצמו, וכסירא לעלות לעליה צריך השתנות הגשם וזו היא מיתת אדם, לזה נכרתו רגלי נחש. וכנגד מה שגרם לשלול מאדם וחיה התעלמות גן עדן, אמר אליו **ועפר תאכל וגו'** ואמרו ז"ל (יומא עה.) כי כל מה שיאכל לא יטעום אלא טעם עפר. ולפי זה ידויק על נכון אומרו הקדוש ברוך הוא לנחש בתחילת דבריו **בי עשית זאת**, פירוש כי הקלות שמקללו ה' הם מעשיו שעשה, והם דבריו עצמן, והבן:

ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו'. שלושה דברים גרם צדיבורו. א', שגרם סילוק אור כבודו יתברך שהיה חופף על אדם ואשתו כמו שכתבנו למעלה (פסוק ז'), והוא סוד 'כתנות אור'. ב', גרם שנכרתו אדם וחיה מעולם הזה שלא יחיו לעולם, כעונש הרשום בכתוב (לעיל ב יז) **פי ציוס אכלך מנפנו מות פמות. ג',** גרם שאפילו צימים אשר הם חיים בעולם לא יתעדנו בעדן אלהים, כאמור (פסוק כד) **ויגדלך את האדם:**

בנגד שלשתן לקה שלשה. כנגד הפשט ענן כבוד שהוא צחינת ברוך, אמר ה' אליו **ארור וגו'.** כנגד הכרתת אדם מהעולם הזה, נכרתו רגליו (בר"כ כ ה), שהם בערך אדם צחינת העדר העולם

תוצאות הגרועות שנגרם מהחטא

בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה בי מומנה לקחת בי עפר אתה ואל עפר תשוב: (ג, יט)

אתה, פירוש העמדת עצמך במדת עפר, שהוגשמת מלד מעשיך, שלא שמרת המורה שבאמצעותה היה הזיכוד, וכיון שכן, כי כל מקור יקו למקורו ושוב ישוב אליו, והוא מקור גולמו הוא מן האדמה לוקח:

וטעם אומרו **ואל עפר תשוב**, נתכוין עוד לומר כי לא מלבד שישב אל האדמה, אלא שיהיה נרקב גופו ויעשה הוא עצמו עפר. וכן העמידו פירוש הפסוק במסכת שבת (קכב:) צמעה להגרו קפולאי דרב נחמן, והגרו קפולאי דהו קפלי בארעא דרב נחמן, נחר צהו רב אחאי בר יאשיה, אהו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא ואמר ליה מאן ניהו מר, אמר ליה אנא אחאי בר יאשיה, אמר ליה ולא אמר רב מרי עחידי צדיקי דהו עפרא, אמר ליה ומני מרי דלא ידענא ליה, אמר ליה והא קרא כתיב (קהלת יב יז) **וישכב העפר על הארץ פשהיה וכו':**

ע"י היסודין של הבל זכה משה רבינו להיות קרוב אל ה'

והאדם ידע את חיה אשתו ויתאר ויתלך את קין ותאמר קניתי איש את יי: (ה, א)

שלא היה יודע מקום הנפש, ובזה הסיר חלק הרע ממנו והוכר הטוב מוחלט, והוא אומרו **קניתי וגו'**, פירוש באמצעות זה **קניתי איש** שהוא משה (שמות יא ג) **את ה'**, שלא השיג מציאות זה להיות עם ה' כמשה עליו השלום אלא באמצעות יסורין שעשה לו קין:

ותלך את קין ותאמר וגו'. פירוש על דרך אומרים ז"ל (זוהר ח"א נד) כי קין הוא צחינת הרע, והבל הוא צחינת הטוב, והוא נפשו של משה רבינו עליו השלום (תיקון"י ח"א סט, קכב: קי"ג) והגה באמצעות הפלגת הפלעים שפלע קין צהבל עד שהרגו כאומרים ז"ל (סנהדרין לא)